

УДК 378.147: 373.3

Людмила Красюк

**ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ:
ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ**

У статті автор дає визначення дефініції «готовність до педагогічної діяльності», виокремлює її основні компоненти (мотиваційний, когнітивний, процесуальний).

***Ключові слова:** готовність, майбутні вчителі початкових класів, педагогічна діяльність, компоненти.*

В статье автор дает определение дефиниции «готовность к педагогической деятельности», выделяет ее основные компоненты (мотивационный, когнитивный, процессуальный).

Ключевые слова: готовность, будущее учителя начальных классов, педагогическая деятельность, компоненты.

The article provides a definition of definition «readiness for teaching activities», identifies its main components (motivational, cognitive, procedural).

Key words: readiness, future elementary school teacher, teaching activities, components.

Постановка проблеми. Україна на початку XXI століття переживає складний період трансформації суспільного розвитку й радикальних перетворень у галузі освіти, намагаючись вийти на рівень світових стандартів.

Вищі педагогічні навчальні заклади мають вагомий досвід професійної підготовки майбутніх фахівців початкової школи. Однак докорінні зміни у змісті початкової освіти, реформування українського суспільства значною мірою вплинули на характер і зміст професійної підготовки вчителів початкової школи.

За останні роки проведено багато досліджень з проблем формування готовності підростаючого покоління до різних видів діяльності. Сам процес визначення готовності особистості до конкретної діяльності дозволяє повніше розкрити основні її компоненти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальнотеоретичний підхід до розробки проблем підготовки майбутніх учителів початкових класів до професійно-педагогічної діяльності закладено у працях Т. Байбари, Н. Бібік, В. Бондара, О. Матвієнко, Д. Мазохи, О. Мороза, Л. Онищук, М. Севастюк, О. Савченко, Л. Спіріна, Л. Хомич та ін.

Психологічні питання формування готовності до професійної праці вивчалися українськими дослідниками: Г. Костюком, Є. Мілеряном, В. Моляко та ін.

Мета написання статті – проаналізувати психолого-педагогічну літературу, дати визначення дефініції «готовність до педагогічної діяльності», виокремити її основні компоненти.

Виклад основного матеріалу. У дидактиці феномен готовності розглядають по-різному, це пояснюється особливостями теоретичних концепцій авторів та різними завданнями, які вони перед собою ставили. Так, наприклад, В. Петровський, К. Платонов розглядають готовність як установку на певну діяльність, Б. Ананьєв, С. Рубінштейн - як здібність особистості до відповідної діяльності, П. Жильцов - як взаємозв'язок психічних особливостей та особистих якостей, що забезпечує високу результативність у процесі діяльності.

М. Дьяченко, Л. Кандибович розглядають готовність як рису особистості, як психічний її стан. Психічний стан особистості в розумінні цих авторів - це актуалізація та пристосування можливостей особистості з метою успішного виконання окремих операцій (дій) у даний момент часу [2].

Слід зазначити, що в психологічній і педагогічній науці немає єдиного підходу щодо розгляду феномена «готовність». Так, готовність визначається, як «психічний стан», як «особистісне», «структурне утворення», «властивість» або «якість» особистості. Теоретичний аналіз науково-педагогічної літератури дав нам можливість вивчити різні аспекти змісту й структури терміна готовність та дозволив переконатися, що дослідники переважно диференціюють поняття «готовність» і «підготовка», розглядаючи підготовку як процес, а готовність – як результат цього процесу.

К.Дурай-Новакова стверджує, що поняття «професійна готовність» увійшло в педагогічну науку в 70-х роках XX ст. В аналізі проблеми професійної готовності до педагогічної діяльності науковець указує на те, що ядром формування готовності виступає позитивне ставлення студентів до майбутньої професії, стійкі мотиви діяльності, наявність професійно-значимих якостей особистості, засвоєння сукупності професійно-педагогічних знань, оволодіння педагогічними вміннями та ефективне застосування їх на практиці.

Як зазначає В.Лесик, готовність до діяльності розглядають науковці в широкому та вузькому значенні. «Так, у широкому значенні поняття «готовність до діяльності» трактується

як готовність до життєвої практики в цілому, до входження в нову сферу, до самореалізації у творчій діяльності, до перенесення знань і способів діяльності з однієї сфери в іншу, до діяльності в нових умовах, що постійно змінюються, до адекватної самооцінки. У вузькому значенні можна розглянути «готовність до педагогічної діяльності» як сукупність властивостей і якостей особистості учителя, що адекватно відображає структуру його педагогічної діяльності як вирішальну умову швидкої адаптації випускника ВНЗ до специфічних умов педагогічної праці, як можливість для подальшого професійного вдосконалення [4, с. 95]».

У роботах учених (О. Абдулліна, В. Бондара, М. Дьяченко, О. Дубасенюк, Н. Кічук, Л. Кандибович, О. Мороза, В. Сластьоніна, Л. Спіріна, В. Якуніна та ін.) переконливо доведено, що саме стан готовності особистості до виконання професійно-педагогічної діяльності забезпечує не тільки її ефективність, але й можливості подальшого вдосконалення. Науковці виділяють такі прояви готовності, як позитивне ставлення до праці вчителя, певний рівень оволодіння педагогічними знаннями, вміннями й навичками, самостійність у розв'язанні педагогічних завдань, розвиток педагогічних здібностей, сформованість моральних рис та ін.; розроблені критерії та показники готовності, на основі яких установлені рівні підготовки випускників до педагогічної діяльності.

У науково-методичній літературі готовність до педагогічної діяльності, як і готовність до будь-яких видів діяльності, досліджується за її компонентами. Так, наприклад, М. Дьяченко і Л. Кандибович виділили такі компоненти: мотиваційний (позитивне ставлення до професії, інтерес до неї та інші стійкі професійні мотиви); орієнтаційний (знання та уявлення про особливості та умови діяльності, вимоги до особистості); операційний (розвиток здібностей та оволодіння прийомами професійної діяльності, необхідними знаннями, вміннями й навичками, процесами аналізу, синтезу, порівняння і та ін.); вольовий (самоконтроль, вміння управляти діями); оцінний (самооцінка своєї професійної підготовки, відповідність процесу розв'язання задач оптимальним зразкам). Це дало підстави авторам визначити «готовність» як особливий психічний стан, якісне новоутворення у структурі особистості майбутнього спеціаліста на певному рівні його розвитку, що виявляється як вибіркова активність на стадіях підготовки, уключення й виконання професійної діяльності [2].

Узагальнюючи різні підходи до визначення структури професійної готовності, ми виділили три основні компоненти готовності майбутніх учителів початкових класів до педагогічної діяльності: мотиваційний, когнітивний, процесуальний.

Зміст *мотиваційного* компонента включає: зацікавленість і позитивне ставлення до педагогічної діяльності, усвідомлення необхідності оволодіння певним обсягом знань для продуктивної педагогічної діяльності в середовищі.

Особливе місце в структурі готовності до педагогічної діяльності посідає мотиваційний компонент. Це пояснюється тим, що мотиви є суб'єктивним фактором, який спонукає до діяльності та являє собою відображення потреби в будь-чому.

Нами було проведено опитування студентів з метою визначення чинників, що приваблюють їх у діяльності вчителя початкових класів і навпаки. Під час опитування й аналізу отриманих даних встановлено, що мотивами привабливості професії вчителя початкових класів є: творчий характер роботи (19,6% із числа опитаних); відповідність роботи моему характерові (13,4%); можливість бачити результати педагогічної праці (28,3%); любов до дітей (38,7%). Від рівня розвитку інтересу, його стійкості, суб'єктивної та об'єктивної детермінації залежить успішність професійного росту студентів. Відповідно до усереднених показників більшість студентів перших курсів мотивували свій вибір можливістю бачити результат своєї праці (64,6%). Рідше цей мотив сполучався з мотивом любов до дітей (35,4%). Поміж зовнішніх факторів студентами були названі: дослідницький характер діяльності (9,1%), можливість займатися самовдосконаленням (8,3%); оцінка власних особистих якостей (21,9%); повага з боку дітей та батьків (30,7%).

У відповідях першокурсників простежується тенденція наголошення на суспільній значущості педагогічної праці (78,3%); її перевазі перед іншими видами праці (21,7%), хоча студенти усвідомлюють спад престижності праці вчителя в суспільстві. Такий стан можна

пояснити тим, що студенти, насамперед, високо цінують власний професійний вибір, прагнуть зберігати самоповагу, керуючись тим, що їхній вибір відповідає власним можливостям, здібностям, очікуванням і ціннісним орієнтаціям, а отже, є досить престижним для них.

2. Когнітивний компонент готовності до педагогічної діяльності репрезентований системою знань. Деякі автори розглядають його як змістово-процесуальний, змістовий, теоретичний.

Ми виходили з положення, що рівень набутих знань у процесі навчання у ВНЗ залежить від характеру та змісту відповідної теоретико-методичної підготовки студентів, їх творчих здібностей, педагогічного досвіду, що включається в мисленнєві та практичні дії під час виконання педагогічних завдань.

Процесуальний компонент готовності передбачає наявність умінь і навичок до педагогічної діяльності. За своєю суттю цей компонент аналогічний до компонентів готовності, які в ряді інших досліджень визначаються як практичні, виконавчі або конструктивні.

На основі галузевого стандарту вищої освіти [1], а також класифікації педагогічних умінь Н. Кузьміної [5] ми виділили такі групи педагогічних умінь майбутнього вчителя початкових класів: гностичні, проектувальні, конструктивні, комунікативні, організаторські. Усі три компоненти готовності до педагогічної діяльності пов'язані між собою, зміни в одному з них впливають на зміни в іншому. Стійке поєднання й високий рівень реалізації означених компонентів створює внутрішні ознаки сформованої професійної готовності педагога. В.Сластьонін пропонує розглядати готовність на трьох рівнях: як здатність до духовно-пізнавального осмислення дійсності (у формі понять); здатність до ціннісного (аксіологічного) ставлення до світу (у формі цінностей); як здатність до соціальних (практичних) дій [7].

Підготовка спеціаліста, на думку О. Мороза, обіймає чотири фази: засвоєння навчальної інформації з підготовки спеціаліста; формування професійних умінь і навичок у штучно створених умовах; формування професійних умінь і навичок у реальних умовах; формування власного професійного стилю в умовах самостійної трудової діяльності. Навчання у ВНЗ як базове передбачає перших три етапи, останній етап - післядипломне навчання [6].

Як зазначає Н. Химич, у готовності педагога до педагогічної діяльності має чітко прослідковуватися духовно-моральний портрет фахівця, основу якого становлять інтелектуальний, загальнокультурний та моральний потенціали. О. Дубасенюк розробила концептуальну модель професійно-педагогічної підготовки вчителя-вихователя, що враховує чотири підпростори: структурний (мета, завдання, суб'єкт, предмет, засоби педагогічної діяльності); процесуальний, що охоплює етапи педагогічної діяльності (проектувально-цільовий, організаційний, стимулювально-спонукальний, контроль-оцінний); аксіологічний, який уключає сукупність інтегральних якостей майбутнього педагога (професіоналізм особистості і професіоналізм діяльності; професійно-педагогічна спрямованість, особистісні властивості); технологічний, який передбачає запровадження системного підходу в педагогічний процес підготовки (від постановки мети, розробки засобів до оцінки результатів) [3].

Учитель початкових класів у професійному становленні проходить низку рівнів: педагогічної вмілості, що досягається після закінчення навчального закладу та вдосконалюється в школі, базується на достатній теоретичній і практичній підготовці та утворює основу професіоналізму вчителя; педагогічної майстерності, тобто доведеної до високого ступеня досконалості вмілості, що відображає високий рівень методів і прийомів використання психолого-педагогічної теорії на практиці, завдяки чому забезпечується висока ефективність навчально-виховного процесу; педагогічної творчості, яка характеризується включенням у навчально-виховну діяльність тих або інших методичних модифікацій, раціоналізації прийомів і методів навчання; педагогічного новаторства – найвищого рівня професійної діяльності вчителя, який органічно включає висунення та реалізацію нових, прогресивних ідей, принципів і прийомів у процесі навчання та виховання й суттєве підвищення його якості. Педагогічна вмілість і основи педагогічної майстерності формуються в майбутніх учителів під час навчання у ВНЗ.

Л. Спирін виділив компонентами практичної готовності майбутніх учителів початкових класів: а) знання, необхідні для освітньо-виховної роботи з молодшими школярами; б) інформаційні, аналітичні, конструктивні, організаційні, прогностичні, комунікативні вміння. Оскільки педагогічні знання та вміння пов'язуються педагогічною задачею, тому найбільш конструктивним, із нашого погляду, є задачний підхід до структурування педагогічної діяльності (В. Сластьонін, Л. Спирін), у межах якого діяльність учителя постає як процес розв'язання великої кількості педагогічних задач різних типів [8].

Висновки. Отже, теоретичний аналіз проблеми професійно-педагогічної діяльності вчителя дозволив установити взаємозв'язки процесу підготовки і стану готовності до діяльності. Підготовка виступає засобом формування готовності до діяльності, готовність є результатом і показником якості підготовки, що реалізується і перевіряється в діяльності; діяльність є метою підготовки і водночас виконує функції її регулювання та корекції. Специфікою різних визначень готовності до педагогічної діяльності є те, що вони не є суперечливими, а радше взаємодоповнюючими. Усе це розширює й поглиблює уявлення про складність і багатогранність феномена готовності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галузевий стандарт вищої освіти. Освітньо-кваліфікаційна характеристика «Бакалавр» за спеціальністю 6.010100 «Початкове навчання». – К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2006. – 58 с.
2. Готовность к деятельности в экстремальных ситуациях : психологический аспект / М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович, В.А. Пономаренко. – Минск : Изд-во «Университетское», 1985. – 206 с.
3. Дубасенюк О.А. Професійна підготовка майбутнього вчителя до педагогічної діяльності / О.В. Дубасенюк, Т.В. Семенюк, О.Є. Антонова. – Житомир, 2003. – 192 с.
4. Лесик В. Формування у студентів психолого-педагогічної готовності до майбутньої професійно-трудової діяльності / В. Лесик // Гуманітарний вісник «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди» : зб. наук. пр. – Переяслав-Хмельницький, 2011. – Вип. 22. – С. 93-96.
5. Кузьмина Н.В. Акмеологическая теория повышения качества подготовки специалистов образования / Кузьмина Н.В. – М. : Высшая школа, 2001. – 144 с.
6. Мороз О.Г. Підготовка майбутнього вчителя : зміст та організація / О.Г. Мороз, В.О. Сластьонін, Н.І. Філіпенко. – К. : ІЗМН, 1997. – 168 с.
7. Слостенин В.А. Формирование личности учителя советской школы в процессе профессиональной подготовки / Слостенин В.А. – М. : Просвещение, 1976. – 160 с.
8. Спирин Л.Ф. Формирование профессионально-педагогических умений учителя : [спецкурс] / Л.Ф. Спирин. – Ярославль, 1976. – 82 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Красюк Людмила Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, теорії і методики початкової освіти ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Надійшла до друку 19.12.2012 р.